

УДК 811.161.1'373'374'38 Гоголь
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-81-2-26>

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ПОБУТОВА ЛЕКСИКА» У ТВОРЧОСТІ М.В. ГОГОЛЯ

Хортюк Д. О.

аспірантка,

викладач кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв, Україна

orcid.org/0000-0001-8747-3756

dianadyachenko77@gmail.com

Ключові слова: побутова лексика, лексико-тематична група, словниковий склад, лексеми, класифікація, стилістика.

Стаття присвячена вивченню й аналізу особливостей лексико-тематичної групи «Побутова лексика», яка функціонує у творчості видатного письменника та світового класика М.В. Гоголя. Актуальність розвідки зумовлена тим, що нині значна частина слів, що становлять групу найменувань побутової лексики, ідуть на периферію мовної лексичної системи і зовсім забуваються носіями сучасної мови. У дослідженні розглядаються деякі особливості використання автором цієї лексичної групи, усередині якої виділяються такі підгрупи, як адміністративні відносини, відносини за родом діяльності, родинні стосунки, назви видів одягу, предмети господарського вжитку, найменування страв та напоїв. Пропонується пояснення того, чому письменник акцентує увагу на вживанні побутової лексики. Надаються характеристика та детальна оцінка кожній підгрупі основної лексико-тематичної групи «Побутова лексика». Аналізуються основні підходи та доцільність уживання «побутової лексики» у творчості М.В. Гоголя. Встановлено, що дослідження мови творів та їхніх художніх мовних образів одне з найбільш складних і трудомістких завдань у науці про мову. Художній твір багатогранний. Мова в цьому разі виступає як форма словесного мистецтва, як цілісна словесно-художня єдність, особливий тип естетичної, стильової, словесної структури, його вивчення тісно пов'язане не тільки з лінгвістикою, але і з літературознавством і естетикою. Доведено, що письменник прагнув до об'єктивності зображення дійсності, він розкривав суспільне життя, соціальне середовище і внутрішній світ людини в їхніх взаємних зв'язках і в гармонійній пропорційності. Склад лексико-тематичних підгруп вкотре підтверджує, що М.В. Гоголь намагався передати у своїй творчості дивовижний колорит народного життя. М.В. Гоголь, коли малював картини побуту, детально описував портрети своїх героїв, прагнув до всебічного зображення життя, звичаїв і характеру людини. Через мальовниче відображення реального побуту автор вдало поєднує гумор і романтичне ставлення до світу. Багатство змісту, чудова виразність художніх образів, неповторна своєрідність поетичного стилю роблять його твори глибоко оригінальними та самобутніми.

FEATURES OF THE LEXICO-THEMATIC GROUP “COLLOQUIAL VOCABULARY” IN THE WORK OF N. GOGOL

Khortiuk D. O.

Postgraduate Student,

Lecturer at the Department of Romano-Germanic Philology and Translation from German

Petro Mohyla Black Sea National University

68 Desantrnykiv str., 10, Mykolayiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-8747-3756

dianadyachenko77@gmail.com

Key words: *colloquial vocabulary, lexical-thematic group, vocabulary, lexical item, classification, stylistics.*

An article devoted to the study and analysis of the features of the lexico-thematic group “colloquial vocabulary”, which functions in the works of the outstanding writer and world classic N. Gogol. The relevance of the study is due to the fact that currently includes part of the words that make up the group of names of the colloquial vocabulary, goes to the periphery of the language lexical system and is completely forgotten by native speakers of modern language. The study examines some features of the author’s use of this lexical group, which distinguishes such subgroups as administrative relations, relations by type of activity, family relations, names of clothing, household items, names of foods and beverages. An explanation of why the writer focuses on the use of colloquial vocabulary is offered. A description and detailed assessment of each subgroup of the main lexical-thematic group “Colloquial vocabulary” is given. The main approaches and expediency of using “colloquial vocabulary” are represent in the work of N. Gogol. It is established that the study of the language of works and their artistic linguistic images is one of the most difficult and time-consuming tasks in the science of language. The fiction is multifaceted. Language in this case acts as a form of verbal art, as a holistic verbal-artistic unity, a special type of aesthetic, stylistic, verbal structure, and its study is closely linked not only with linguistics but also with literary criticism and aesthetics. It is proved that the writer sought the objectivity of the image of reality, he revealed the social life, social environment and inner world of man in their mutual relations and in harmonious proportionality. The composition of lexical thematic subgroups once again confirms that N. Gogol tried to convey in his work the amazing color of people’s lives. Drawing pictures of life, describing in detail the portraits of his heroes, N. Gogol sought a comprehensive depiction of life, customs and human character. Through a picturesque reflection of real life, the author successfully combines humor and romantic attitude to the world. The richness of content, the wonderful expressiveness of artistic images, the unique originality of the poetic style makes his works original.

Багато робіт літературознавців присвячені мові творів М.В. Гоголя. Теоретичні основи й основні напрями в дослідженні мови письменника заклав В.В. Виноградов (статті «Этюды о стиле Гоголя», «Язык Гоголя и его значение в развитии русского литературного языка»). Мовною характеристикою письменника цікавилися також І.Є. Мандельштам, Б.М. Ейхенбаум, Адрій Білий та інші. Лінгвістика текстів творів М.В. Гоголя становить значний інтерес для вчених, педагогів і дослідників етнографії. Художні деталі, за допомогою яких створюються портрети й образи, стають предметом спостережень у роботах літера-

турознавців. Однак лінгвістична і лінгвокультурологічна характеристика слів, які називають предмети побуту, одягу, продуктів або зброї, дозволяє розкрити особливості авторського дискурсу, прояснити деяку специфіку образотворчості в художньому тексті загалом.

Мовознавці характеризують словниковий склад мови як найрізноманітніший найбільш змінний її пласт. Лінгвісти пояснюють такі зміни лексики в мові так: у мові, з одного боку, постійно з’являються нові слова або з’являються нові значення наявних слів, з іншого боку, нові слова витісняють застарілі, які втрачають свою актуаль-

ність у повсякденному житті [2, с. 78]. У сучасній українській мові є цілі пласти слів, які характеризуються лінгвістами як застарілі та маловідомі. Чимало таких слів ми можемо знайти в роботах письменників минулих століть, їхнє значення може виявитися незрозумілим для сучасних читачів (особливо для молоді). Однією з лексико-тематичних груп мови, у якій відбувалися і продовжують відбуватися зміни, зокрема архаїзація та неологізація, є тематичне об'єднання слів за темою «Побутова лексика». Зазначена тематична група лексики була взята із творчості М.В. Гоголя і стала **предметом** нашого дослідження.

Метою дослідження є виявлення лексико-тематичної групи «Побутова лексика», особливостей її вживання в текстах робіт М.В. Гоголя. Відповідно до сформульованої мети поставлені такі **завдання**:

- 1) здійснити вибірку найменувань побутової лексики із творчості М.В. Гоголя;
- 2) виявити внутрішню типологію лексичних одиниць, пов'язаних лексемами, які належать до побутової лексики;
- 3) визначити особливості функціонування слів розглянутого лексико-тематичного об'єднання побутової лексики.

Лексичний фонд мови відображає зміни, що відбуваються в навколишній дійсності. Слова та їхні значення об'єднуються в різні групи. Лексичні одиниці можуть з'єднуватися в лексико-тематичні групи слів, термінологічні й етимологічні групи, а також лексико-граматичні класи слів, семантико-синтаксичні групи або пари слів. Лексико-тематичні групи визначаються наявністю системності в навколишньому світі. Підставою для виділення таких груп є об'єднання слів, які ґрунтуються на класифікації предметів і явищ дійсності [2, с. 260].

Лексико-тематична група, на якій ми зупинимося у своєму дослідженні, має назву «Побутова лексика», саме вона представлена у творчості М.В. Гоголя досить детально та колоритно, бо характерною особливістю М.В. Гоголя є використання побутової лексики. Через мальовниче відображення реального побуту автор вдало поєднав гумор і романтичне ставлення до світу. Багатство змісту, чудова виразність художніх образів, неповторна своєрідність поетичного стилю роблять його твори глибоко оригінальними та самобутніми.

Оригінальність лексичної стилістики прози М.В. Гоголя завжди змушує дослідників говорити про унікальність її словникового запасу, де переплітаються лексика та стилі на різних рівнях: від одичного стилю до розмовного, у якому вживаються багато назв побутових і спеціальних предметів, явищ, з їх диференційованим описом, а також діалектизмів, власних назв і слів, які почали своє буття у просторі російської мови

з гоголівської прози. До всього цього варто додати такі особливості мови прози, як несподівано вигадані словосполучення або комічні ефекти, а також оригінальний гумор, найкращу гру слів та вміння володіти мовою [3, с. 145]. Прикладом цього є велика кількість прислів'їв та приказок, вплетених у лексичну структуру твору, що надає йому неперевершеної жвавості та близькості з народно-розмовною мовою, і це, безперечно, велика складність для перекладу.

У своїх роботах М.В. Гоголь зміг майстерно, живою мовою відобразити стан історичної епохи, прошарки суспільства того часу. Усі повісті яскраво відображають культуру українського народу. Письменник створював той чи інший художній образ на основі реальних картин, йому вдалося це завдяки вживанню слів, які виступають в мові назвами артефактів певної історичної епохи і народної культури. Саме цю лексику в роботах М.В. Гоголь використовує дуже часто. Особливий інтерес становлять предмети побуту, їх найменування: уважне вивчення тексту повістей і лексико-семантичної специфіки таких слів дозволяє виявити не тільки етнографічну специфіку, а й лінгвокультурологічні основи процесів номінації в українській мові та її діалектах.

Що ж таке «побутовою лексика»? Під цим поняттям ми розуміємо лексику, що включає до свого складу слова повсякденного вжитку, які називають предмети і явища побуту, навколишнього оточення, звичаїв, традицій тощо [4, с. 101]. Лексика побутової сфери – це лексика, сфера поширення якої – повсякденне життя. Важливо розглядати лексику даної тематичної групи з погляду її походження, тому що в роботах М.В. Гоголя кожне слово має свою цікаву історію, також це необхідно для більш глибокого розуміння самого тексту художнього твору, тому що перед читачем постає світ простих людей: їхнє повсякденне життя зі святковими днями, звичаями та традиціями, міфологічні та реальні уявлення про світ.

У свідомості людини картина світу фіксується мовними знаками. Різноманітний лексичний склад повістей дозволяє говорити про специфічне сприйняття дійсності героями розглянутих творів. Неймовірно колоритно представлена побутова картина життя народу. На сторінках повістей відкривається повна ієрархія ділових, родинних, інтимних відносин між героями. Отже, побутову лексику у творчості М.В. Гоголя також можна розділити на декілька тематичних підгруп:

1) адміністративні відносини (за посадою): *голова, писар, канцелярист*. Голова – важлива особа на селі, голова має високий соціальний статус і велику повагу серед жителів хутора;

2) за родом діяльності: *коваль, дігтяр, шинкар, пастух, ткаля, знахар*. Ці люди та їхні вміння були

необхідні для нормального і повного функціонування життя хутора як мікросоціуму. Серед них можемо виділити назви представників релігійної сфери: *дяк, паламар, попівна, піп*;

3) родинні стосунки: *мати, батько, дочка, син, сваха, сват*, окремий інститут соціальних відносин – кумівство, зумовлене традиціями народу.

Завдяки тому, що М.В. Гоголь уводить у тексти побутову лексику, у текстах творів образи героїв показані на тлі ірреальних подій, але не позбавлені реальності. Він збагачує побутове слово, виявляє в ньому багатогранність. Слово є в нього важливим матеріалом для відтворення характерних деталей, які створюють у своїй сукупності достовірне і правдиве відчуття життя. Це живі люди, національний образ яких вимальовується нами за мовними засобами. Такими мовними засобами, що допомагають відтворити картину світу, є лексичні одиниці побутового характеру. Навколишня дійсність, побутові ситуації знаходять своє відображення в мові героїв. Кожна деталь побуту розкривається автором яскраво й експресивно. Вона виступає виразним засобом відображення народного характеру, менталітету, сприйняття світу.

У своїх роботах автор приділяє особливу увагу «хатам», яскраво їх описує, щоб читач більш правдоподібно міг собі уявити картину під час читання його повістей. Тому саме в мові героїв виділяється декілька лексико-семантичних пластів побутової лексики, яка описує житло, щоб читач міг уявити собі побут та життя людей:

1) найменувань житла, будівель (*хата, сарай, комора, млин*);

2) деталі внутрішнього господарства хати (*сіно, комора, світлиця, піч, лежанка*);

3) предмети господарського вжитку (*заслінка, каганець, кочерга, діжка, мішок, батіг*);

4) столові прилади (*чарка, кружка, миска*);

5) предмети для особистого користування (*люлька, гаманець, табакерка*);

6) найменування страв та напоїв (*галушки, пампушки, вареники, кутя, горілка, слив'янка*);

7) найбільш численна підгрупа – це назви видів одягу (*шаровари, кунтуш, кожух, плахта, пояс, сорочка*); взуття (*чоботи, черевички*); головних уборів (*хустка, очіпок, шапка, капелюх*); прикрас (*стрічка, галун, намисто*). У процесі комунікації одинзоднимгероїввикористовуютьсамецюлексику.

Побутова лексика вживається героями не тільки в мікросоціумі хутора в домашньому, вузькому колі, вона виносить і за його межі. Наприклад, у творах ярмарок характеризується загальними соціальними інтересами людей, які приїхали продати або купити той чи інший товар, саме там люди спілкуються, обмінюються досвідом виключно побутовою лексикою. Отже, побутова лексика в будь-якому художньому творі

використовується для передачі об'єктивних знань людини про навколишній світ, для показу ролі самої людини у створенні та розвитку соціуму, презентації мовної картини світу.

У підсумку можна зазначити, що вивчення мови творів, їхніх мовних образів – одне з найскладніших і трудомістких завдань у науці про мову. Творчість М.В. Гоголя досить багатогранна, тому мова в його роботах виступає як цілісна словесно-художня єдність, особливий тип естетичної, стильової, словесної структури, її вивчення тісно пов'язане не тільки з лінгвістикою, але і з літературознавством і естетикою. Отже, використання М.В. Гоголем значної кількості лексем побутової лексики, а саме назв одягу та взуття, назв страв та напоїв, іншого у своїй творчості вказує на обізнаність автора із життям і побутом простих людей, розуміння ним ужитих назв для розкриття характеру персонажа, його світосприйняття, естетичних смаків і уподобань. Автор по-різному змальовує персонажів, дає їм характеристику через одяг, що свідчить про те, що він є великим знавцем культури і повсякденного життя свого народу, історії та людської психології. Крім того, читачі чи ліричні герої часто сприймають зображений письменником образ крізь призму його зовнішнього вигляду, який є уособленням внутрішнього світу героїв. Відзначені назви побутових предметів закономірно влітають в мову творів М.В. Гоголя, адже вони, поруч з іншими лексико-семантичними групами, створюють цілісну картину життя мешканців у побуті. Щоб представити лексико-тематичну групу «Побутова лексика», автор використовує як нейтральну лексику, так і стилістично марковану, виражену здебільшого словотвірними засобами мови.

Подальше дослідження може бути зосереджене на розгляді інших лексико-тематичних груп творчості М.В. Гоголя, а саме: «Природа», «Українізми» та «Народно-розмовна лексика». Також у перспективі в подальших наукових розвідках планується виконати порівняльний аналіз оригіналу текстів досліджених лексико-тематичних груп із їх німецьким перекладом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Избранные труды. Язык и стиль русских писателей. От Гоголя до Ахматовой. Москва : Наука, 2003. 390 с.
2. Виноградов В.В. Избранные труды. Язык и стиль русских писателей. От Карамзина до Гоголя. Москва : Наука, 1990. 386 с.
3. Белый Андрей. Мастерство Гоголя. Москва : Книжный клуб «Книголек», 2011. 416 с.
4. Еремина Л.И. О языке художественной прозы Н.В. Гоголя. Москва : Наука, 1987. 176 с.

5. Гоголь М.В. Вечорниці на хуторі біля Диканьки. Львів : Terra Incognita, 2019. 368 с.

REFERENCES

1. Vinogradov V.V. (2003) *Izbrannye trudy. Yazyk i stil' russkikh pisateley. Ot Gogolya do Akhmatovoy* [Selected Works. The language and style of Russian writers. From Gogol to Akhmatova]. Moscow: Nauka. (in Russian).
2. Vinogradov V.V. (1990) *Izbrannye trudy. Yazyk i stil' russkikh pisateley. Ot Karamzina do Gogolya* [Selected Works. The language and style of Russian writers. From Karamzin to Gogol]. Moscow: Nauka. (in Russian).
3. Belyy A. (2011) *Masterstvo Gogolya* [Gogol's Skill]. Moscow: Knizhnyy klub Knigovok. (in Russian).
4. Eremina L.I. (1987) *O yazyke khudozhestvennoy prozy N.V. Gogolya* [About the language of fiction by N.V. Gogol]. Moscow: Nauka (in Russian).
5. Ghogholj M.V. (2019) *Vechornyci na khutori bilja Dykanjky* [Evenings on a Farm Near Dikanka]. Lviv: Terra Incognita. (in Ukrainian).